

Eerwraak onder Turken in Turkije en Nederland

Een antropologische duiding

E.F. Spelier, S1057219

e.f.spelier@umail.leidenuniv.nl

Bachelor scriptie

Culturele Antropologie en Ontwikkelingssociologie

Universiteit Leiden

Mei 2013

M. Postma en J. Jansen

Woorden aantal 11939 exclusief literatuurlijst

Universiteit Leiden

Inhoudsopgave

Inleiding.....	5
1. Theoretisch kader	7
1.1 Definiëren van eerwraak.....	7
1.2 Schaamte- en schuldcultuur	10
1.2.1 Schaamtecultuur	10
1.2.2 Schuldcultuur	13
2. Turkije	15
2.1 Casus Turkije	15
2.2 Historische context Turkije	16
2.3 Duiding van eerwraak in Turkije	17
3. Nederland	22
3.1 Casus Nederland	22
3.2 Migratiecontext van Nederland	23
3.3 Duiding van eerwraak in Nederland	24
4. Conclusie	28
Literatuurlijst.....	35

Inleiding

In het dagelijkse leven werk ik in een vrouwenopvang. Deze opvang wordt regelmatig bezocht door Turkse (en andere allochtone) vrouwen die op de vlucht zijn voor familieleden die hen bedreigen uit 'eerwraak'. Elke vrouw heeft haar eigen verhaal, maar wat overeen komt is dat allen gevlucht zijn omdat hen verweten wordt dat ze de familie-eer hebben geschonden. De wraak wegens eerschending kan dodelijk zijn waardoor vrouwen genoodzaakt zijn op de vlucht te slaan en hulp zoeken. Daarbij valt het op dat deze vrouwen heen en weer geslingerd worden tussen Turkse en Nederlandse normen.

Mijn ervaring als begeleider in een vrouwenopvang is dat er nog geen goed werkplan is voor de slachtoffers en daders van eerwraak. Ondanks dat eerwraak anno 2013 een bekend fenomeen is in de multiculturele Nederlandse samenleving, staat geschreven beleid nog in de kinderschoenen. Beleid, trainingen en werkplannen zouden meer aandacht moeten schenken aan de context waarbinnen eerwraak plaatsvindt. Als de context van het fenomeen eerwraak duidelijk is, zowel van het land van herkomst als van Nederland, kan eerwraak beter worden begrepen.

Vanaf de jaren '60 migreerden Turken als gastarbeiders van Turkije naar Nederland. Tijdens de migratie is de culturele traditie eerwraak meeverhuisd. In Nederland komt volgens het *'Landelijk Expertise Centrum Eer Gerelateerd Geweld' (LEC EGG)* eerwraak percentueel gezien het meeste voor binnen de Turkse gemeenschap; in 2009 was 41% van de personen betrokken bij mogelijke eorzaken van Turkse afkomst.¹ Aangezien eerwraak onder Turken in Nederland het meeste voorkomt, verdiept dit onderzoek zich hoe dit fenomeen zich voordoet in Turkije en Nederland. Dit onderzoek geeft een overzicht van hoe eerwraak in Turkse en Nederlandse literatuur wordt geduid. Daarmee wordt antwoord gegeven op de onderzoeksvraag: *'Hoe wordt eerwraak onder Turken, in Turkije en Nederland, geduid vanuit antropologisch perspectief?'*. Verschillende soorten bronnen, zoals antropologische literatuur en beleidsstukken, worden gebruikt om eerwraak te duiden in twee verschillende maatschappelijke contexten. Leidend in dit onderzoek is een casus aangedragen voor Turkije en een casus aangedragen voor Nederland. Deze casussen representeren de discussies en discoursen van de betreffende landen. De casussen worden geanalyseerd vanuit antropologisch perspectief. Op deze manier wordt eerwraak in een maatschappelijk debat antropologisch geduid.

In hoofdstuk één worden de centrale concepten die besloten liggen in de onderzoeksvraag geanalyseerd. In dit hoofdstuk wordt duidelijk wat eerwraak is volgens verschillende onderzoekers.

¹ Landelijk Expertise Centrum Eer Gerelateerd Geweld [www.lecegerelateerdgeweld.nl](http://lecegerelateerdgeweld.nl) , 11.01-2013, http://lecegerelateerdgeweld.nl/files/Janssen_Sanberg-Inzicht-in-cijfers-2010.pdf

Vervolgens worden een schaamte- en schuldcultuur besproken, waarbij Turkije wordt ingedeeld binnen een schaamtecultuur en Nederland binnen een schuldcultuur.

Nadat de achtergrondinformatie die nodig is om dit onderzoek te begrijpen is gepresenteerd in hoofdstuk één, komen de empirische hoofdstukken aan bod. Hoofdstuk twee behandelt eerwraak in Turkije. Casus 'Hacer' schetst een beeld van eerwraak in Turkije. Daarna wordt de relevante geschiedenis van Turkije besproken. Tot slot worden antropologische discussies en discoursen over eerwraak geanalyseerd. Kenmerken als 'patriarchale samenleving' en 'ongelijke genderrollen' komen aan bod.

Hoofdstuk drie behandelt eerwraak onder Turken in Nederland. In dit hoofdstuk wordt een krantenartikel gegeven als casus. Hierin wordt eerwraak gekoppeld aan de islam. Tevens worden relevante historische momenten, zoals de moord op Theo van Gogh, besproken omdat deze bepalend zijn geweest voor de migratiecontext in Nederland anno 2013. Nieuwsberichten zoals de casus en ook de migratiecontext bepalen hoe eerwraak in Nederland geduid wordt. Of eerwraak een religieuze traditie of een culturele traditie is wordt vanuit antropologisch perspectief geanalyseerd in de laatste paragraaf van dit hoofdstuk.

Het onderzoek wordt afgesloten met hoofdstuk vier. Hierin worden conclusies getrokken uit de empirische hoofdstukken en wordt antwoord gegeven op de onderzoeksvraag. Tot slot worden aanbevelingen gedaan voor vervolgonderzoek.

Door dit onderzoek wordt duidelijk welke antropologische discussies en discoursen actief zijn omtrent eerwraak in Turkije en Nederland. Een eerste voorzichtige verkenning laat zien dat in beide landen op verschillende manieren geschreven wordt over eerwraak; niet alleen inhoudelijk maar ook qua vorm verschillen de bronnen. Zo lijkt in Nederland voornamelijk vanuit beleid geschreven te worden over eerwraak. Als de uitkomsten van dit onderzoek naast elkaar gelegd worden, wordt duidelijk welke rol eerwraak kan spelen in het dagelijkse leven van een (Nederlandse) Turk. Eerwraak kan op deze manier begrepen worden in de gehele context. Nieuwe inzichten vanuit dit onderzoek dragen bij op twee manieren. Bestaande beleidsstukken, werkplannen en trainingen omtrent hoe om te gaan met slachtoffers en daders van eerwraak kunnen uitgebreid en vernieuwd worden. Daarnaast levert dit onderzoek ook een bijdrage aan discussies omtrent migratie, integratie en multiculturele samenlevingen. Dit is van toepassing in een multiculturele samenleving als Nederland. Sociale wetenschappen worden op deze manier toegepast in de praktijk.

1. Theoretisch kader

Voordat eerwraak geïdentificeerd kan worden vanuit een antropologisch perspectief is het van belang om de centrale concepten die besloten liggen in de onderzoeksvraag te verklaren. Om deze reden wordt in dit hoofdstuk allereerst het fenomeen eerwraak aan sich besproken. Vervolgens worden de begrippen 'schaamtecultuur' en 'schuldcultuur' uiteengezet. Dit omdat deze culturen met elkaar vergeleken worden bij het analyseren van eerwraak. Hierbij wordt Turkije ingedeeld bij een schaamtecultuur en Nederland bij een schuldcultuur.

1.1 Definiëren van eerwraak

Het begin van de jaren '90 wordt gekenmerkt als een periode voor de verbetering van de rechten voor de vrouw op internationaal niveau. In die periode werd geweld tegen vrouwen erkend als schending van de mensenrechten. Om deze reden zijn de rechten van de vrouw op de agenda gezet van de Verenigde Naties. In navolging daarop werd in 2000 door de 'United Nations General Assembly' eerwraak veroordeeld als "*crimes committed in the name of honour*" (Abu-Lughod 2011:17). De Turkse staat definieert eerwraak anno 2013 als "*custom and honour killings*". Volgens Birdal benadrukt deze definitie dat het probleem van eerwraak zich enkel voordoet in regio's waar 'achtergebleven tradities' aanwezig zijn (Birdal 2010:8). In Nederland is de term 'eerwraak' voor het eerst in 1978 door Ane Nauta geïntroduceerd (Van Eck 2000:14). Hierdoor werd het fenomeen eerwraak meer concreet maar nog niet exact gedefinieerd. Het concept eerwraak is nog altijd aan veranderingen onderhevig. Vandaag de dag worden wereldwijd verschillende pogingen gedaan om eerwraak te definiëren en te duiden.

Om eerwraak te kunnen definiëren, is het belangrijk om allereerst eenduidig te zijn over de inhoud van het concept: eerwraak gaat om het doden van een persoon. In Engelstalige literatuur spreekt men over 'honour killings', wat letterlijk 'eer moord' betekent. Hier is geen ruimte voor een andere interpretatie dan het 'vermoorden' van een persoon. Dit is te zien in de definitie van eerwraak gegeven door Meeto en Mirza: "*Honour killings are extreme acts of violence perpetrated upon a woman when an honour code is believed to have been broken and perceived shame is brought upon the family*" (Meeto & Mirza 2007:187). Ook de Engelstalige omschrijving van eerwraak door Abu-Lughod laat duidelijk zien dat het gaat om moord: "*killing of a woman by her relatives for violation of a sexual code in the name of restoring family honor...*" (Abu-Lughod 2011:17). Het Nederlandse woord 'eerwraak' kan echter op verschillende manieren worden geïnterpreteerd. Zo beschrijft het van Dale woordenboek eerwraak als volgt: '*wraak omdat de goede naam van een familie zou zijn aangetast*'.² In deze definitie wordt geen rekening gehouden met de verschillende

² van Dale www.vandale.nl, 26-04-2013, <http://www.vandale.nl/opzoeken?pattern=eerwraak&lang=nn>

vormen die het wraken aan zou kunnen nemen. Van Eck daarentegen geeft wel een sluitende definitie voor de term eerwraak. Zij zegt dat eerwraak, gepleegd door Turken in Nederland 'het doden om bezoedelde eer te zuiveren' inhoudt (Van Eck 2000:13).

Een tweede belangrijk punt dat opvalt over eerwraak is het verschil tussen eerge relateerd geweld en eerwraak. Volgens de website van de Nederlandse Rijksoverheid is eerge relateerd geweld "*geestelijk of lichamelijk geweld om de geschonden eer van de familie te herstellen*".³ De term eerwraak definieert de website van de Nederlandse Rijksoverheid als volgt: "*De term eerwraak verwijst naar het doden van een meisje of vrouw (soms ook een jongen of man) vanwege schending van de eer van de familie*".⁴ Hieruit blijkt dat eerwraak volgens de website van de Rijksoverheid een vorm van eerge relateerd geweld is. Ook Yurdakul en Korteweg benadrukken het verschil tussen eerge relateerd geweld en eerwraak. Dit blijkt uit de steun voor de volgende definitie voor eerge relateerd geweld: "*Honour-related violence is any form of psychological or physical violence based in a collective mentality and perpetrated in reaction to the (threat of) violation of the honour of a man or woman and by extension his or her family [where the honour violation] is known to the outside world or threatens to become known*" (Yurdakul & Korteweg 2012:3). Yurdakul en Korteweg maken uit deze definitie op dat de term geweld ('*violence*') een overkoepelend begrip is waaronder ook eerwraak valt (Yurdakul & Korteweg 2012:3). Birdal definieert eerge relateerd geweld als volgt: "*An honor crime is the practice of killing or corporally punishing a female member of a family when she is considered to bring 'dishonor' on the family, often through unsanctioned social and sexual activity*" (Birdal 2010:1). Hieruit blijkt dat ook Birdal eerwraak ('killing a female member of a family') ziet als een vorm van eerge relateerd geweld.

Bovenstaande bespreking van het concept maakt duidelijk dat eerwraak een vorm van eerge relateerd geweld is, waarbij een persoon wordt vermoord om de familie-eer te herstellen. Wat echter nog niet duidelijk is, is hoe eerwraak wordt ervaren door daders en slachtoffers. Dilemma's waar deze personen mee te maken krijgen worden toegelicht met een casus vanuit de vrouwenopvang waar de onderzoekster werkzaam is; casus 'Lara'.⁵

³ Rijksoverheid www.rijksoverheid.nl, 26-04-2012, <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/eerge-relateerd-geweld/vraag-en-antwoord/wat-zijn-eerwraak-en-en-eerge-relateerd-geweld.html>

⁴ Rijksoverheid www.rijksoverheid.nl, 26-04-2012, <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/eerge-relateerd-geweld/vraag-en-antwoord/wat-zijn-eerwraak-en-en-eerge-relateerd-geweld.html>

⁵ Wegens privacy redenen is de naam 'Lara' in de casus fictief.

Lara is moeder van een zoon (vier jaar oud) en zwanger van haar tweede kindje. In 2012 vluchtte Lara, samen met haar zoon, naar de vrouwenopvang wegens huiselijk geweld. Haar partner mishandelde haar zowel geestelijk als lichamelijk. Dit heeft onder andere voor drie miskramen gezorgd. Lara was erg bang voor haar partner en nadat hij haar voor de zoveelste keer bedreigd had met een mes, besloot ze te vluchten.

Vanaf het moment dat Lara van haar partner was weggevlucht en van hem wilde scheiden, zocht haar partner contact met de vader van Lara. Partner zei tegen vader dat als Lara niet terug zou komen naar hem, niemand haar ooit nog zal hertrouwen en dat ze als een hoer gezien zal worden in de Turkse gemeenschap. Volgens Lara luisterde haar vader te veel naar haar partner. Het gevolg hiervan was, dat nu ook vader eiste dat Lara naar haar partner terug zou gaan. Lara had immers de eer geschonden van de familie van de partner en die van haarzelf, omdat zij van haar man wilde scheiden. Lara wilde en durfde echter niet meer terug naar haar partner.

Vanaf dat moment waren beide families op zoek naar Lara zodat de eer herstelt kon worden. In die tijd kreeg Lara 'code rood' (dit houdt in dat ze in verband met de veiligheid niet de opvang mag verlaten) en heeft ze zich bijna zes maanden met haar zoon schuil gehouden binnen de opvang. Na deze zes maanden zijn zij, Lara was inmiddels bevallen van een dochter, overgeplaatst naar een andere, ook voor ons, onbekende opvang.

Uit deze casus blijkt dat daders en slachtoffers te maken krijgen met verschillende dilemma's. Lara kreeg onder andere te maken met het dilemma of ze zich naar Turkse of Nederlandse normen moest richten. Oftewel gaat ze terug naar haar man om de familie-eer te behouden, of gaat ze scheiden van haar man omdat hij haar mishandelt? De veiligheid van haar kinderen speelde in haar beslissing een belangrijke rol. De partner van Lara zag in dat zijn eer aangetast werd doordat Lara van hem wilde scheiden. In eerste instantie wilde hij dat ze terug kwam naar hem zodat de eer behouden kon blijven. Toen bleek dat zij niet meer terug wilde komen, zette hij alles op alles om de eer te herstellen en ging hij met de hele familie op zoek naar haar om eerwraak te plegen. De vader van Lara bevond zich tussen twee vuren. Aan de ene kant had zijn dochter zijn bescherming nodig tegen haar partner aan de andere kant wilde de vader de eer van de familie hoog houden. In het verhaal van Lara speelde de familie-eer een grotere rol voor vader.

Hoewel de nadruk in dit onderzoek ligt op vrouwen die slachtoffer zijn van eerwraak, zijn er ook bronnen die stellen dat mannen vermoord kunnen worden om de familie-eer te herstellen (Johannink & Van Aalst 2007:2). Dit gebeurt bijvoorbeeld als een man een homo is (Bakker 2005:9). Wat bovenstaande bespreking nog niet duidelijk maakt, is wat bedoeld wordt met 'eer' en welke invloeden omgevingsfactoren hebben op het fenomeen eerwraak. Dit maakt het een interessant onderwerp voor nader antropologisch onderzoek.

1.2 Schaamte- en schuldcultuur

Ruth Benedict was de antropologe die voor het eerst onderscheid maakte tussen een schaamte- en een schuldcultuur. Benedict deed haar onderzoek naar schaamteculturen in Japan, net na de tweede wereld oorlog. Naar aanleiding van het onderzoek schreef zij het boek *'The Chrysanthemum and the Sword'* (Creighton 1990:279). Benedict noemde de schaamtecultuur een onderdeel van Japan en de schuldcultuur een onderdeel van het westen. Deze indeling kreeg, voornamelijk vanuit Japan, kritiek. Benedict sloot met deze indeling namelijk aan bij het idee van het westen dat schuldculturen een hoger niveau van morele ontwikkeling hebben dan schaamteculturen en dat culturen waar schuld in is geïntegreerd gezien worden als superieur aan culturen waar schaamte straffen geïntegreerd zijn. Volgens Creighton faalde Benedict er in om aan te tonen dat Japan ook delen van een schuldcultuur heeft en dat in Amerika, een westers land, ook elementen van een schaamtecultuur te vinden zijn. Met andere woorden: Benedict had een culturele bias gedurende haar onderzoek (Creighton 1990:280,281). Ook Piers stelt dat bij het analyseren van schaamte- en schuldculturen rekening gehouden moet worden met het feit dat de tweedeling niet zwart-wit en statisch is. Samenlevingen kunnen namelijk wel andere niveaus van schaamte en schuld hebben, waardoor zij meer schaamte of schuld georiënteerd zijn (Creighton 1990:292). In dit onderzoek wordt Turkije ingedeeld bij een schaamtecultuur en Nederland bij een schuldcultuur.

1.2.1 Schaamtecultuur

Creighton omschrijft een schaamtecultuur als een samenleving die harmonieus is en groepsgeoriënteerd (Creighton 1990:301). Een schaamtecultuur komt onder meer voor in Turkije en de rest van het Mediterrane gebied. Een kenmerkend fenomeen van het Mediterrane gebied is het *'honour and shame complex'*. Met dit complex wordt bedoeld dat mannen hun eer laten zien en verdedigen door branie, door het uiten van trots en soms door het gebruik van geweld. Dit wordt ook wel een 'eer en schaamte' complex genoemd (Barnard 2008:211). Werbner voegt toe dat binnen een schaamtecultuur 'eer' en 'schaamte' hulpmiddelen zijn die een ouder kan gebruiken om kinderen te laten gehoorzamen (Werbner 2007:168). De fenomenen 'eer' en 'schaamte' verdienen nadere uitleg voor een goed begrip van het concept eerwraak in een schaamtecultuur.

Eer

Er is niet één definitie die exact beschrijft wat familie-eer inhoudt. Werbner beaamt dat het principe van 'eer' en brede term is en daarom een misleidend karakter kan hebben als het concept geanalyseerd wordt. Het begrijpen van het eerprincipe binnen de politiek van de seksualiteit, in dit onderzoek gezien als eerwraak, is volgens Werbner slechts een van de vele invalshoeken die eer kan hebben (Werbner 2007:167). Ondanks dat, worden wel voorschriften beschreven van hoe iemand in een eer- en schaamtecultuur hoort te leven. Denk hierbij aan normen en waarden op gebied van

gender. Concrete voorbeelden hiervan zijn dat een vrouw maagd moet zijn voor het huwelijk en dat vrouwen afhankelijk horen te zijn van mannen (Vennix & Vanwesenbeeck 2005:11). Ook over het bedoezelen en schaden van eer is geschreven.

Birdal stelt dat het beschadigen van de familie-eer gedaan wordt door een vrouwelijk familielid via sociale en seksuele activiteiten waarvoor zij geen goedkeuring heeft gekregen (Birdal 2010:1). Een extreem voorbeeld is dat de vrouw schuldig kan worden bevonden als zij verkracht is en daardoor zwanger is geraakt (Meeto & Mirza 2007:187). Een onderzoek onder mannelijke Turkse universitaire studenten bevestigt deze gedachte dat vrouwen de familie-eer kunnen beschadigen. Dit onderzoek wijst uit dat 18.1% van de ondervraagde mannen het de schuld van de vrouw vindt als zij verkracht wordt (Adana, Arslantas, Errgin, Bicer, Kiransal, & Sahin 2011:522). Als een vrouw zich niet houdt aan culturele normen en waarden, dan vindt schending van de familie-eer plaats. De gedragsregels waar een vrouw zich aan hoort te houden om de eer van de familie niet te schenden verschillen volgens van Eck echter wel per regio (Van Eck 2000:13). Volgens haar zijn de gedragsregels op het platteland en in Oost-Turkije strenger dan in de stad en in West-Turkije. Meeto en Mirza voegen daaraan toe dat als een vrouw haar familie heeft beschaamd niet alleen haar partner, maar haar hele gemeenschap de eer wilt herstellen (Meeto & Mirza:1).

Hoewel bovenstaande bronnen stellen dat enkel vrouwen de familie-eer kunnen beschadigen, toont een voorbeeld van Bakker aan dat ook mannen de familie-eer kunnen beschadigen. Zij stelt namelijk dat als een man homo is, hij ook slachtoffer kan worden van eerwraak (Bakker 2005:9). Dit betekent dat een man in kwestie ook de familie-eer kan beschadigen.

De *'Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology'* stelt dat mannen in een eer- en schaamtecultuur eer hebben van zichzelf. Vrouwen daarentegen zijn niet in het bezit van eer, maar zij kunnen de eer van de man redden door zelf schaamte te laten zien. Vrouwen kunnen dit doen zich gecontroleerd en netjes te gedragen, door bijvoorbeeld een man niet aan te kijken. Deze persoonlijke schaamte van de vrouw beschermt de rest van de familie tegen een grotere collectieve schaamte, aldus de auteur (Barnard 2008:211). Van Eck daarentegen, stelt dat niet alleen mannen maar ook vrouwen beschikken over *'namus'*, de Turkse term voor eer. Bij vrouwen houdt *'namus'* kuisheid in en bij mannen het hebben van kuis familieleden. Vrouwen zijn nodig om de *'namus'* van de man te behouden. Vrouwen moeten zich op hen beurt wel kuis gedragen, anders verliest de man alsnog zijn *'namus'* (Van Eck 2000:13). Bij deze benadering is het eerprincipe meer een wisselwerking tussen een man en een vrouw.

Schaamte

Het is van belang om naast een antropologische benadering van 'schaamte' ook aandacht te besteden aan een psychologische benadering. Turken bevinden zich in twee verschillende sociale contexten, die van Turkije en die van Nederland. Hierbinnen moeten ze soms lastige keuzes maken die ook gebaseerd zijn op individueel niveau. Een psychologische benadering richt zich op het individu. Het antropologische perspectief daarentegen kijkt naar beslissingen die gemaakt worden waarbij de hele groep een rol speelt.

De antropologe Creighton schenkt in haar artikel '*Revisiting shame and guilt cultures; a forty-year pilgrimage*' aandacht aan psychologische aspecten van schaamte. Schaamte gaat volgens haar over falen; iemand is zich ervan bewust dat hij of zij niet kan voldoen aan het zelfbeeld. Dit zelfbeeld is gebaseerd op de angst van het gescheiden of verlaten worden door geliefden. (Creighton 1990:285). Volgens Doi ligt het gevoel van schaamte dieper dan het gevoel van zonde en schuld. Dit komt omdat schaamte gevormd wordt in de kindertijd. In deze periode hecht het kind zich aan de moeder of de verzorger. De angst geassocieerd met schaamte ontstaat vanuit de angst om gescheiden te worden van de moeder of het kwijtraken van de moeder. Deze angst kan worden geïnternaliseerd en in het volwassen leven uitmonden in schaamte (Creighton 1990:285). De essentie van schaamte is volgens Bonhoeffer een onuitwisbare herinnering van vervreemding van de oorsprong. Schaamte is het rouwen om deze vervreemding en het machteloze verlangen om terug te keren naar de originele samenstelling. Hierbij gaat het om de samenstelling van de familie (Creighton 1990:286).

Naast een psychologische analyse van schaamte, geeft Creighton ook een antropologische analyse. Creighton stelt dat een gevoel van schaamte niet alleen psychologisch is, maar dat cultuur ook invloed heeft op dit gevoel. Hierbij speelt groepsgeoriënteerd gedrag een rol (Creighton 1990: 294). Hoe iemand zichzelf ziet verschilt per cultuur. Binnen een schaamtecultuur is de groep de context die bepaalt hoe jij jezelf ziet. Sociale relaties zijn onderdeel van de context, waarbinnen men zich met anderen identificeert. Het draait altijd om onderlinge relaties die mensen hebben in een groep. Men wil met elkaar een eenheid vormen en niet autonoom zijn (Creighton 1990:294). Binnen een schaamte cultuur is men afhankelijk van elkaar op emotioneel gebied; een individu is afhankelijk van de groep. In een schaamtecultuur wil men ergens bij horen. Het gaat er niet om dat je ergens beter in bent dan de rest, maar dat je bij de groep blijft horen (Creighton 1990:295). Als de eer wordt beschaamd dan vinden schamtestraffen plaats. Schaamte wordt geassocieerd met de angst om afgekeurd te worden. Bij deze straffen is men bang dat sociale uitsluiting plaatsvindt (Creighton 1990:295,296). Wikan voegt hieraan toe dat een gevoel van schaamte door het gedrag van een

gehele gemeenschap wordt bepaald (Wikan 1984:636). Hiermee bedoelt Wikan dat men in een schaamtecultuur continue bezig is met de gedachtes van wat anderen vinden van het eigen gedrag. Hierbij vraagt men zich niet af hoe buitenstaanders dit gedrag evalueren en hierover oordelen, maar hoe buitenstaanders dit gedrag verdraaien en veroordelen (Wikan 1984:636). Dit betekent dat andere mensen een grote rol spelen in het ervaren van een gevoel van schaamte.

1.2.2 Schuldcultuur

Net als bij de analyse van schaamte is het ook van belang om vanuit psychologisch perspectief aandacht te schenken aan schuld. Volgens Creighton wordt het gevoel van schuld ontwikkeld door een persoon te straffen als een grens wordt overschreden (dit in tegenstelling tot een schaamte cultuur waar de angst voor verlaten een gevoel van schaamte creëert). De straffen die gegeven worden als iemand een grens overschrijdt worden geïnternaliseerd. Dit houdt in dat een persoon in een schuldcultuur die een grens overschrijdt een gevoel van schuld krijgt, waardoor de persoon in kwestie zichzelf corrigeert (Creighton 1990:286). Een extreem schuldgevoel kan leiden tot aangepast gedrag. Het gaat iemand bijvoorbeeld niet lukken om zijn of haar totale groeicapaciteit te bereiken, als hij of zij gedreven wordt door schuld. Volgens Piers komt dit, omdat de persoon in kwestie tegen wordt gehouden door het interne gevoel van schuld. Op het moment dat iemand zichzelf verder kan ontwikkelen, is het geïnternaliseerde gevoel van schuld, dat aanvoelt als een straf, al aanwezig. Dit stopt verdere ontwikkelingen (Creighton 1990:292).

Naast een psychologische analyse van schuld, geeft Creighton ook een antropologische analyse. Binnen een schuldcultuur staat het individu centraal (Creighton 1990:294). Het individu wordt gedefinieerd als een onafhankelijk wezen dat een autonome eenheid is en handelt binnen een sociale groep. Hiermee wordt bedoeld dat een persoon beslissingen maakt die hij of zij zelf wilt. Het waardesysteem van een schuldcultuur legt de nadruk op zelfredzaamheid en individualisme en verwerpt afhankelijkheid (Creighton 1990:294). Creighton stelt dat het binnen een schuldcultuur de grootste angst is om afhankelijk te zijn van een ander. Om deze reden worden mensen gestimuleerd om onafhankelijk te zijn. Het gedrag binnen een schuldcultuur is gebaseerd op competitie; men wil beter zijn dan de ander (Creighton 1990:295). Daarbij ligt de nadruk bij de ontwikkeling van een persoon volgens Creighton op de taak om later gescheiden te worden van andere mensen, op het creëren van een individuele eigen identiteit en op de ontwikkeling van een gevoel van schuld. Men heeft de individuele vrijheid om te doen wat ze willen. Mocht een persoon 'verkeerd' gedrag vertonen dan wordt hij of zij gestraft door een gevoel van schuld; dit is een sanctie gebaseerd op logica (Creighton 1990:296). Hiebert voegt hieraan toe dat in een schuldcultuur de nadruk ligt op het straffen en vergeven om de morele orde weer goed te krijgen. Daarnaast is bij een schuldcultuur sprake van een interne drang om je goed te gedragen. 'Goed gedrag' wordt in deze cultuur bepaald

door een overtuiging die van binnenuit komt en niet door een straf die van buitenaf wordt opgelegd (Hiebert 1985:213). Tracy, Robins en Tangney bevestigen deze gedachtes over schuld. Zij associëren een gevoel van schuld met de angst om niet te voldoen aan een zelfbeeld. Dit gevoel kan, in tegenstelling tot een gevoel van schaamte, ook bestaan als mensen alleen zijn (Tracy & Robins & Tangney 2007:211).

Daarnaast heeft een gevoel van schuld in het westen ook te maken met het christelijke geloof. Lobkowitz stelt dat het christendom een grote invloed heeft gehad op de westerse cultuur (Lobkowitz 1991:376). Onder andere het gevoel van schuld dat mensen vandaag de dag hebben is hierdoor gevormd (Lobkowitz 1991:375). Morris bevestigt de rol van het christendom bij het ontstaan van het gevoel van schuld. Volgens hem is het verhaal van Adam en Eva hierbij leidend (Morris 1988:70). Adam en Eva zondigen omdat zij eten van de verboden vrucht, waardoor een schuldgevoel ontstaat. In het dagelijks leven straffen mensen elkaar of straft men zichzelf; schuld is sociaal geconditioneerd.

2. Turkije

Dit hoofdstuk gaat over eerwraak in Turkije. Allereerst wordt casus Hacer gegeven, zodat eerwraak in Turkije meer concreet wordt. Nadat de historische context van Turkije is besproken, wordt casus Hacer geanalyseerd. Onderwerpen als ongelijke genderrollen, patriarchale gewoonten en een falend rechtssysteem komen hier aan de orde. Alles bij elkaar laat zien hoe eerwraak in Turkije geduid wordt aan de hand van de gegeven casus Hacer.

2.1 Casus Turkije

Onderstaande casus Hacer wordt als voorbeeld gegeven in het artikel van Sev'er en Yurdakul (Sev'er & Yurdakul 2001:982). Het artikel legt nadruk op de patriarchale context waarin eerwraak in Turkije plaatsvindt. Hierbij spelen ongelijke genderrollen die ervoor zorgen dat vrouwen minder rechten hebben dan een man een rol. Van de ondervraagde mannen in oost-Turkije is 60% ervan overtuigd dat ze slimmer zijn dan vrouwen, 70% van de ondervraagde mannen in oost-Turkije gelooft dat zij absolute autoriteit hebben over de vrouw en 57% van de ondervraagde mannen in oost-Turkije denkt dat ze het recht hebben om een vrouw te straffen als ze hem uitdaagt. Deze visies zorgen ervoor dat het 'vrouwelijke fatsoen' een culturele hoofdbezigheid is (Sev'er & Yurdakul 2001:969,970). In Turkije staat de hele familie centraal volgens Sev'er en Yurdakul, dat betekent dat een vrouw zich volgens bepaalde normen behoort te gedragen; er ligt een druk op de vrouw. Ondanks dit is er ook sprake van modernisering, die maakt dat vrouwen uit patriarchale tradities willen stappen (Sev'er & Yurdakul 2001:979). Deze context is van belang om het culturele gedrag in onderstaande casus te begrijpen.

"Hacer Felhan was one of 11 children of Mustafa, who eked out a very marginal existence for his large family. However, through the radio and neighbors' television, Hacer was increasingly tempted by a different, more colorful, and affluent existence. She sought out friends who gave her a glimpse of this "other" life, which involved fashion jewelry, high heels, and colorful dresses. When one of her (female) friends dedicated a love song to her on a local radio program, her family considered it to be an insult to their honor. Fearing falling victim to an honor killing, Hacer staged a mock suicide by leaving a note and her slippers beside a well in her back yard and sought refuge at a friend's house. However, police found out where she was and returned her to her family, despite her protest that her family would kill her. Indeed, the family had decided to clean their namus, and the executioner chosen was her 13-year-old brother, Muhammed. At his trial, Muhammed claimed that he did what he was told and, without emotion, related the long debate about which weapon he should use to ensure her death. The brother's sentence was reduced to 10 years due to his age and provocation. He was released after serving 2 years" (Sev'er & Yurdakul 2001:982).

In deze casus komen meerdere punten naar voren die geschikt zijn voor analyse van eerwraak in Turkije. Het rechtssysteem en de ongelijke genderrollen hierin komen echter voornamelijk aan bod

als eerwraak in Turkije geduid wordt. Om deze reden zal de casus vanuit die invalshoek benaderd worden. Wat casus Hacer nog niet duidelijk maakt is de historische context van eerwraak in Turkije. Om dit te kunnen bepalen is relevante geschiedenis van Turkije nodig.

2.2 Historische context Turkije

Het Ottomaanse rijk wordt volgens Deringil gezien als het laatste islamitische rijk. Het Ottomaanse rijk hield op toen Mustafa Kemal zich bezig ging houden met *'the project of modernity'* (Deringil 2003:311). Mustafa Kemal, ook wel Atatürk genoemd wat in de Turkse taal 'vader van de Turken' betekent, was de oprichter van de Turkse republiek (Rustow 1968:792), in 1923 (Arat 1998:118). Vanaf dat moment werd nagedacht over 'nieuwe politieke identiteiten' in deze 'nieuwe politieke cultuur'. Het doel van de politiek leider was om Turkije modern te maken. Hiermee bedoelden ze *"a total project, embracing and internalizing all the cultural dimensions that made Europe modern"* (Arat 1998:118). Religieuze wetten en normen van Turkije werden bij deze transformatie gezien als obstakels. Om meer modern te worden, net zoals het westen, werd de islamitische wetgeving vervangen door seculiere regels. Dit betekende onder andere dat vrouwen gelijk werden aan mannen volgens de wet en dat publieke rollen van vrouwen gepromoot werden (Arat 1998:118). Erman bevestigt in haar artikel de positieve uitkomsten voor vrouwen van de reformaties die zijn ingevoerd door Atatürk (Erman 1998:147).

Hoewel het Ottomaanse rijk door Deringil gezien wordt als het laatste islamitische rijk, stelt Erman dit anders. Zij stelt dat Turkije volgens de wet een seculier land is geworden, maar dat het islamitische geloof vandaag de dag nog op veel plekken terug te zien is. Erman noemt Turkije daarom niet alleen een seculier land, maar een 'moslim en seculier' land (Erman 1998:147).

Schrijver en columnist Ozcan Akyol stelt dat Turkije, onder leiding van Recep Tayyip Erdoğan, anno 2013 weer een meer conservatieve agenda heeft. Akyol schreef het artikel *"Erdoğan toont langzamerhand zijn ware gezicht"* in de Volkskrant.⁶ Hierin stelt hij dat Erdoğan vandaag de dag een conservatieve inslag heeft en zich niet meer bezig houdt met democratie zoals Atatürk dat wel deed. Akyol beargumenteert dat Erdoğan nooit een democratisch Turkije voor zich heeft gezien. Hij concludeert dit uit de volgende uitspraken die Erdoğan deed in 1994: *"We zullen onze scholen omvormen tot Imam Hatips"* en *"God zij geprezen, ik ben een dienaar van de sharia"*. Een gevolg van deze conservatieve agenda volgens Akyol is dat er meer sprake is van het schenden van onder andere de rechten van de vrouw. Als Erdoğan stelt een dienaar te zijn van de islamitische wetgeving, kan dit betekenen dat hij het islamitische geloof als leidend neemt bij het besturen van Turkije.

⁶ Volkskrant.nl www.volkskrant.nl, 03-04-2013, <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/3184/opinie/article/detail/3412672/2013/03/21/Erdogan-toont-langzamerhand-zijn-ware-gezicht.dhtml>

Hierdoor kunnen tradities weer een belangrijkere rol gaan spelen. Ook Werbner beargumenteert in haar artikel dat deze verschuiving gevolgen kan hebben voor de positie van vrouwen. Zij stelt dat politieke religieuze bewegingen vrouwen als symbool gebruiken om een brede agenda te creëren op gebied van autoritaire politiek en cultureel sociale controle (Werbner 2007:162). Birdal voegt hieraan toe dat door middel van ‘populatie beleid’ de staat de seksualiteit en voortplantingsrechten van een vrouw reguleert (Birdal 2010:78). Birdal haalt een toespraak van Erdoğan aan als voorbeeld om dit punt te verduidelijken. In deze toespraak pleit Erdoğan in eerste instantie dat geweld tegen vrouwen een schande is voor de Turkse natie. Erdoğan zegt dat hij alle legale maatregelen zal nemen die nodig zijn om ervoor te zorgen dat vrouwen mee kunnen doen in het sociale leven. Kort daarna in dezelfde toespraak, spreekt Erdoğan zichzelf tegen. Hij zegt dan namelijk dat elke vrouw ten minste drie kinderen moet baren om een sterke natie te creëren. Volgens Birdal is Erdoğan hier het bewijs van een staatsman die de positie van vrouwen reguleert (Birdal 2010:78,79). De rol van de staat als reproducent van patriarchale familierelaties komt hier om de hoek kijken.

Tot slot bepalen migraties binnen Turkije ook de context waarin eerwraak vandaag de dag plaatsvindt. Volgens Birdal is de origine van eerwraak te vinden op het platteland in het oosten en zuidoosten van Turkije (Birdal 2010:7,8). Hier wonen voornamelijk Koerden die een minderheidsgroep vormen in Turkije (Birdal 2010:16). Met dit laatste punt wordt niet bedoeld dat eerwraak voornamelijk onder Koerden plaatsvindt, maar dat Koerden in een gebied wonen waar eerwraak een lokale traditie is. Turken migreerden van rurale naar urbane gebieden. Birdal stelt dat Turken tijdens dit migratieproces al hun gewoonten en gebruiken, waaronder eerwraak, mee namen en dat dit een verzet was tegen modernisering (Birdal 2010:8). Erman voegt hieraan toe dat deze migraties volgens de ‘moderniseringstheorie’ als doel hadden om traditionele waarden los te laten en de waarden van moderne urbane elites aan te nemen. Erman stelt dat migranten faalden in deze transformatie om meer modern en westers te worden, waardoor zij gezien werden als een sociaal en cultureel marginale groep (Erman 1998:541).

2.3 Duiding van eerwraak in Turkije

Volgens Birdal waren het Turkse wetboek van strafrecht en het Turks burgerlijk wetboek tot eind jaren ‘90 gebaseerd op een patriarchale context. In 2001 is het burgerlijk wetboek herzien en in 2004 ook het wetboek van strafrecht. In de herziene wetboeken kwam de nadruk meer te liggen op gelijkheid tussen mannen en vrouwen (Birdal 2010:123). Ondanks dat bij de reformatie van de boeken de nadruk kwam te liggen op gendergelijkheid, zijn er nog steeds artikelen die discriminerend zijn naar vrouwen (Birdal 2010:126). Volgens Birdal is de structuur van de wetgeving in Turkije van vandaag de dag ontworpen om ongelijke genderrollen voort te zetten. Dit is een

onderdeel van macht van de staat (Birdal 2010:163).⁷ Sev'er stelt verder dat, ondanks vele positieve veranderingen die zijn doorgevoerd in onder andere het wetboek, de Turkse staat geen succes heeft geboekt in het beschermen van vrouwen tegen eerwraak (Sev'er 2005:132).

Turkije is volgens Sev'er een patriarchale samenleving. Met een patriarchale samenleving bedoelt zij dat mannelijke dominantie zo is ingebed in een maatschappij, dat alle sociale realiteiten en instituties ermee verweven zijn (Sev'er 2005:130). Volgens haar is het patriarchale aspect één van de redenen waardoor Turkije er niet in slaagt om vrouwen te beschermen tegen eerwraak. Vrouwen zijn overgeleverd aan de genade van hun mannelijke verwanten. Dit betekent dat een man in een patriarchale samenleving als Turkije meer autoriteit heeft dan de Turkse wet. Het onderzoek van Adana e.a. onder mannelijke universitaire studenten in Oost-Turkije, bevestigt de ongelijke genderrollen tussen mannen en vrouwen in Turkije (Adana e.a. 2011). Volgens Sev'er is het patriarchale systeem zo ingebed in Turkije dat dit niet alleen terug te vinden is in het sociale leven, maar ook in instituties. Hierdoor zijn genderrollen ongelijk verdeeld waardoor de man macht heeft over de vrouw (Sev'er 2005:130). Sev'er en Yurdakul beschrijven in een ander artikel dat een patriarchale samenleving invloed heeft op het niet kunnen stoppen van eerwraak. Zij beargumenteren dat in Turkije voornamelijk mannen werkzaam zijn in de uitvoerende instituties. Via deze weg krijgt bijvoorbeeld het rechtssysteem een bias gebaseerd op sterk patriarchale percepties (Sev'er & Yurdakul 2001: 971). Dit kan resulteren in een bias in de rechtspraak voor eerwraak, maar ook hoe adequaat de politie handelt als het een zaak met eerwraak betreft. Sev'er en Yurdakul geven aan in het artikel dat politiemannen soms falen om eerwraak op een goede manier te onderzoeken. Alleen bij sociale druk vanuit de maatschappij wordt eerwraak adequaat onderzocht (Sev'er & Yurdakul 2001:987). Dit laatste punt kan ook van toepassing zijn op casus Hacer. Hierin komt naar voren dat de politiemannen Hacer, ondanks haar protest dat haar ouders haar zouden vermoorden, terug brachten naar haar familie. Patriarchale gewoonten kunnen de drijfveer van deze agenten zijn geweest. Volgens Sev'er is het rechtssysteem van Turkije gebaseerd op een patriarchaal bias (Sev'er 2005:129). Birdal bevestigt de visie van Sev'er. Zij stelt dat Turkse wetgeving werkt als een vorm van staatsmacht waarbij gender een rol speelt. De staat gebruikt hierbij de wet om mannelijke dominantie over vrouwen te legitimeren. Volgens haar behandelt de Turkse wet vrouwen zoals ook mannen vrouwen behandelen in het dagelijkse leven (Birdal 2010:119). Birdal haalt in haar boek Koğacıoğlu aan die stelt dat in Turkije sprake is '*state patriarchy*'. Hiermee wordt bedoeld dat de staat op eenzelfde manier handelt zoals een familie zou doen, oftewel; familiegewoonten worden doorgevoerd in het rechtssysteem van Turkije (Birdal 2010:86). Concrete

⁷ Birdal legt haar eigen interpretatie van de wetboeken uit in haar artikel. Het hele Turkse wetboek van strafrecht en het Turks burgerlijk wetboek zijn te vinden op: Republic of Turkey Ministry of Justice www.justice.gov.tr, 04-05-2013, <http://www.justice.gov.tr/basiclaws/basiclaws.html>

voorbeelden waaruit blijkt dat Turkse wetgeving gebaseerd is op een patriarchaal bias worden niet gegeven door Birdal. Casus Hacer daarentegen kan dienen als een concreet voorbeeld. De rechter gaf Muhammed namelijk een verlaagde celstraf van tien jaar voor de moord op zijn zus Hacer.

Een andere reden waarom de Turkse staat er niet in slaagt om vrouwen tegen eerwraak te beschermen, is volgens Sev'er dat er 'achterdeuren' in het rechtssysteem zitten (Sev'er 2005:132). Sev'er stelt vast dat eerwraak regelmatig wordt uitgevoerd door minderjarige jongens. Volgens haar kiest de familie ervoor om de moord uit te laten voeren door een jong persoon, zodat de eventuele straf die hem later opgelegd kan worden, lager is dan bij een volwassen persoon (Sev'er 2005:133). In casus Hacer wordt eerwraak ook door een jong persoon uitgevoerd, namelijk haar broertje van dertien jaar oud. Onder andere om deze reden werd zijn straf teruggebracht naar tien jaar. Koğacioğlu bevestigt de achterdeur in het rechtssysteem dat minderjarigen een lagere straf krijgen dan meerderjarigen. Volgens Koğacioğlu draagt het rechtssysteem bij aan dat eerwraak plaats blijft vinden door de straffen relatief laag te houden voor een minderjarig persoon die de moord pleegt (Koğacioğlu 2004:123). Daarbij komt volgens Sev'er dat een veroordeeld misdadiger bij goed gedrag sneller wordt vrijgelaten (Sev'er 2005:133). Ook dit laatste punt wordt behandeld in casus Hacer. In plaats van dat de minderjarige dader de straf van tien jaar die hem was opgelegd uit heeft gezeten, werd hij na twee jaar vrijgelaten.

Een andere tekortkoming in de Turkse wet zijn conflicterende artikelen (Koğacioğlu 2004:123). Artikel 462 in het wetboek van strafrecht wordt volgens Sev'er ingezet bij misdaden die te maken hebben met familie-eer (Sev'er 2005:133). Als bijvoorbeeld een criminele daad gepleegd is om de familie-eer te redden, wordt de straf met 1/8 verlaagd (Koğacioğlu 2004:123). Hierdoor ontsnapt eerge relateerd geweld regelmatig aan het Turkse rechtssysteem (Sev'er 2005:133). Aan de andere kant stellen Sev'er en Yurdakul dat Turkije in haar wetgeving heeft opgenomen dat geweld gericht op familieleden strenger gestraft moet worden dan geweld gericht op niet-familieleden. De straf voor het vermoorden van een niet-familie lid resulteert in een celstraf van tien jaar en de straf voor het vermoorden van een familie lid kan oplopen tot vijftien jaar cel. Dit komt omdat, net als in de Turkse maatschappij, de familie als het beginpunt van de samenleving wordt gezien en daarom als belangrijk (Sev'er & Yurdakul 2001:968). In casus Hacer is te zien dat de dader tien jaar celstraf opgelegd krijgt. Koğacioğlu ziet deze twee artikelen in het wetboek van strafrecht als twee punten die met elkaar conflicteren. Aan de ene kant kan strafvermindering plaatsvinden als bijvoorbeeld eerwraak wordt uitgevoerd om de familie-eer te redden, aan de andere kant kan strafverhoging plaatsvinden als geweldpleging naar een familie lid plaatsvindt. Aangezien eerwraak bijna altijd binnen de familiesfeer plaatsvindt, botsen deze twee artikelen volgens Koğacioğlu (Koğacioğlu

2004:123). Birdal voegt hieraan toe dat in de wetgeving enkel gesproken wordt over *'custom killings'* (*'töre'*). Hiermee wordt eengerelateerd geweld bedoeld en dus niet eerwraak an sich. Door in de wet gebruik te maken van de term *'custom killings'* blijft volgens Birdal voor de rechter een mogelijkheid om bij zijn oordeel rekening te houden met zijn eigen ideeën van 'eer'. Hierdoor kan een criminele gedraging anders geclassificeerd worden (Birdal 2010:130,131).

Naast dat de wet achterdeuren heeft waardoor eerwraak niet altijd bestraft wordt, speelt de positie van een vrouw ook een rol bij het al dan niet bestraft worden van eerwraak binnen de uitvoering van het rechtssysteem. Waar gender dimensies de rollen van mannen en vrouwen in verhouding tot de staat bepalen, bepalen gender en etniciteit samen verdere scheiding van vrouwen onderling. Dit maakt volgens Birdal dat er verschillen zijn tussen Koerdische Turkse vrouwen en Turkse vrouwen (Birdal 2010:48). Volgens Birdal heeft de meerderheid van de Koerdisch Turkse vrouwen geen toegang tot diensten die staatsinstituties verlenen vanwege een taalbarrière (Birdal 2010:48,49). Vrouwen zijn op deze manier altijd afhankelijk van een man aangezien mannen wel de 'juiste' taal spreken. Dit betekent dat als een vrouw bijvoorbeeld aangifte wilt doen van eengerelateerd geweld, de man altijd mee moet naar het politiebureau (Birdal 2010:48,49). Sev'er en Yurdakul bevestigen dat vrouwen zelf geen macht hebben om voor zichzelf op te komen. Deze auteurs menen echter dat dit wordt veroorzaakt door mannelijke dominantie. Vrouwen zijn hierdoor of angstige slachtoffers of terughoudende medeplichtigen van eerwraak. Vrouwen worden daarbij door mannen gezien als onbetrouwbaar en overbodig. Daarnaast hebben vrouwen niet de ideologie, gelijkheid of de economische onafhankelijkheid om een man te confronteren (Sev'er & Yurdakul 2001:986). In casus Hacer is te zien dat de politiemannen Hacer terug brengen naar haar familie, ondanks dat Hacer aangeeft dat haar familie haar wilt vermoorden. Hieruit kan opgemaakt worden dat de agenten zich dominant gedroegen tegenover Hacer, waardoor Hacer niet voor zichzelf op durfde komen. Koğacioğlu heeft een toevoeging op de stelling van Sev'er en Yurdakul dat vrouwen niet dezelfde gelijkheden als mannen hebben. Gedurende haar veldwerk kwam zij regelmatig tegen dat de rechter rekening hield met de *'women's "performance" of honor'* (Koğacioğlu 2004:124). Dit houdt in dat de rechter bijvoorbeeld kijkt naar hoe een vrouw zich kleedt tijdens een rechtszaak en wat de verhalen van de tegenstander zijn in termen van ongeschreven eer. Vrouwen die door rechters gezien worden als eervol, krijgen een meer gunstige behandeling in rechtszaken dan vrouwen die niet worden gezien als eervol (Koğacioğlu 2004:124). Dit punt laat zien dat ook vrouwen eer kunnen hebben en dat patriarchale gewoonten niet altijd centraal staan in de huidige Turkse staat.

Een laatste punt dat Sev'er en Yurdakul aanhalen over eerwraak vandaag de dag in Turkije, hangt samen met sociale veranderingen. Zij stellen dat patriarchale gemeenschappen een aversie hebben tegen sociale veranderingen en om deze reden bijvoorbeeld aan eerwraak blijven doen. Dit ondanks dat Turkse wetten moord niet goedkeuren. De angst voor de sociale verandering weegt zwaarder (Sev'er & Yurdakul 2001:988). Ook Ikkaracan e.a. stellen dat een vernieuwing van de wet niet direct eerwraak uit de samenleving kan halen. Zij onderbouwen deze visie met het idee dat gewoontes en religieuze praktijken een meer invloedrijke rol hebben in het dagelijkse leven van Turkse vrouwen dan het burgerlijk wetboek (Ikkaracan & Women for Women's Human Rights 1998:66). In casus Hacer is te zien dat Hacer uit patriarchale tradities wilt stappen, door op zoek te gaan naar het 'andere' leven. In dit 'andere' leven vraagt een vriendin een liefdeslied aan voor Hacer op de radio. Haar familie ziet dit als een schending van de familie-eer. Haar familie staat in dit geval niet open voor sociale veranderingen maar Hacer wel. Hoewel de Turkse wet moord niet goedkeurt lijkt de angst tegen sociale veranderingen in deze casus zwaarder te wegen. Gewoontes en tradities winnen het binnen de familie van Hacer van het burgerlijk wetboek, met als gevolg dat de familie kiest om Hacer te vermoorden om de familie-eer te zuiveren.

3. Nederland

Dit hoofdstuk gaat over eerwraak onder Turken in Nederland. In de eerste paragraaf wordt een krantenartikel aangehaald. In dit artikel koppelt een fractievoorzitter van de Partij van de Vrijheid (PVV) eerwraak aan de islam. Onder andere dit soort gepubliceerde uitspraken zijn bepalend voor hoe eerwraak vandaag de dag in Nederland geduid wordt; namelijk in een debat. Een rode draad binnen dit debat is de vraag of eerwraak toegekend wordt aan religie (de islam) of aan cultuur. Om een antropologische duiding van eerwraak in deze discussie in zijn geheel te begrijpen, is het van belang om eerst de migratiecontext van Nederland uiteen te zetten. Dit gebeurt in de tweede paragraaf.

3.1 Casus Nederland

Vanaf 2005 is eerwraak in Nederland in het publieke debat verschenen (Korteweg & Yurdakul 2009:218). Dit wordt onder andere veroorzaakt door krantenartikelen zoals het voorbeeld hieronder.

PVV-senator: Elke dag eerwraak door moslims

door Arne Hankel 30 mei 2011

Volgens PVV-fractievoorzitter in de Eerste Kamer Machiel de Graaf (41) is in grote Nederlandse steden 'eerwraak door moslims' aan de orde van de dag.

Dit zei De Graaf in het PowNed-radioprogramma Echte Jannen.

SGP'ers

De Graaf reageerde op vragen over de steun van de SGP die het kabinet en gedoogpartij PVV nodig hebben om een meerderheid in de Eerste Kamer te halen. De presentatoren vergeleken de streng-gereformeerde SGP'ers met moslims. Volgens De Graaf zijn die twee groepen onvergelijkbaar. SGP'ers gebruiken volgens hem geen geweld als iemand uit de geloofsgemeenschap wil stappen. Moslims volgens De Graaf wel. Volgens De Graaf gaat het dan om eerwraak.

Keel doorsnijden

De gangbare definitie van eerwraak is het gebruik van geweld door de familie of de stam als gevolg van geschonden eer. Volgens de islamitische wet, de sharia, is eerwraak verboden. Volgens De Graaf is dit niet het geval. *'Als je uit de islam stapt, ben je het bokje. En niet zo zachtzinnig ook,' aldus De Graaf. 'In de grote steden is het aan de orde van de dag dat er eerwraak gepleegd wordt, dat er geweld gepleegd wordt, dat mensen de keel wordt doorgesneden.'*

Volgens de Graaf kent hij onderzoekers die zijn observaties bevestigen. Uit de jaarlijkse moordlijst van Elsevier blijkt dat er vorig jaar in totaal 170 moorden zijn gepleegd.

8

Eerwraak wordt in bovenstaand krantenartikel door de PVV gekoppeld aan religie, namelijk aan de islam. Ondanks dat een aantal politici in Nederland stelt dat eerwraak verband heeft met de islam,

⁸ Elsevier www.elsevier.nl, 06-05-2012, <http://www.elsevier.nl/Politiek/nieuws/2011/5/PVV-senator-Elke-dag-eerwraak-door-moslims-ELSEVIER298694W/>

wordt deze stelling door andere personen ontkracht. Hierdoor ontstaat de vraag of eerwraak toegekend wordt aan religie of cultuur. Wat opvalt is dat bovenstaand artikel geen aandacht schenkt aan de context van daders en slachtoffers van eerwraak. Dit creëert een eenzijdig beeld waarbij niet duidelijk is wat precies de dilemma's zijn van de personen in kwestie. Als hier meer aandacht aan geschonken zou worden, zoals bij casus Lara of casus Hacer, dan zou eerwraak in haar gehele context begrepen worden.

3.2 Migratiecontext van Nederland

Vanaf de jaren '60 zijn migranten vanuit hoofdzakelijk islamitische landen gemigreerd naar westerse landen als Nederland (Korteweg & Yurdakul 2009:221). Turkse gastarbeiders zijn hier een voorbeeld van. In 1964 tekende Nederland de officiële afspraken met Turkije op gebied van arbeidsmigratie (Crul & Doornik 2003:1041). Door deze migraties hebben Turkse en Nederlandse culturen elkaar ontmoet.

Meeto en Mirza stellen dat migranten zich vast willen houden aan de identiteit die ze hadden in het land van herkomst. Hierbij worden vrouwen beschouwd als de dragers en beschermers van de etnische groepsidentiteit. Daarbij hoort de taak om de groepsidentiteit niet te mengen met 'andere' identiteiten. Migrantengroepen zijn bang om de eigen identiteit te verliezen. Om deze reden willen ze de cultuur en de gedragingen van het land van herkomst voortzetten. Dit gebeurt onder meer door het gedrag van vrouwen te reguleren (Meeto & Mirza 2007:191). Werbner merkt op dat in de afgelopen jaren een generatieconflict is ontstaan. Zo stelt Werbner dat eerste generatie migranten meer waarde hechten aan het principe van eer dan de derde generatie. Dit zorgt voor discussies binnen deze gemeenschappen, bijvoorbeeld over gedwongen huwelijken, waarbij de jeugd zich afzet tegen de wensen van de ouders en tegelijkertijd de ouders niet wil teleurstellen (Werbner 2007:167,168).

Verschillende gebeurtenissen hebben ervoor gezorgd dat islamitische immigranten in Nederland tegenwoordig in het debat van 'islamofobie' worden geplaatst. Volgens Korteweg en Yurdakul laaide het debat omtrent eerwraak onder islamitische immigranten in 2005 op in Nederland. De auteurs beschouwen de moord op Theo van Gogh als een oorzaak waardoor deze discussie opdook in het politieke debat in Nederland. Van Gogh maakte samen met Ayaan Hirsi Ali de film '*Submission*'.⁹ In deze film bekritisieren zij het geweld dat volgens hen plaatsvindt binnen de moslimgemeenschap tegen vrouwen (Korteweg & Yurdakul 2009:218). Kort na de publicatie van de

⁹ YouTube [www.youtube.com](http://www.youtube.com/watch?v=6rS8FJyX3gs), 07-05-2013, <http://www.youtube.com/watch?v=6rS8FJyX3gs>

film werd Van Gogh vermoord. Hierdoor ontstond een politieke discussie omtrent de positie van moslims in de Nederlandse maatschappij (Korteweg & Yurdakul 2009:218).

Naast de moord op Theo van Gogh in Nederland, draagt de terroristische aanslag op 11 september 2001 in Amerika ook bij aan de discussie omtrent de positie van moslims in de immigratiecontext. Volgens Meeto en Mirza is 11 september 2001 het beginpunt van het probleem van geweld tegen jonge vrouwen met een andere etnische afkomst (Meeto & Mirza 2007:188). Vanaf dit moment worden vrouwen opgenomen in het discours van angsten en risico's die verbonden zijn aan de aanwezigheid van moslims als '*alien other*'. Islamitische vrouwen worden in het hedendaagse discours van '*islamofobie*' gezien als slachtoffers (Meeto & Mirza 2007:188).

Vandaag de dag zijn verschillende politieke partijen in Nederland verwickeld in een discussie omtrent immigratie, multiculturalisme, eerwraak en de islam. Deze discussies zijn bepalend voor hoe eerwraak gezien wordt in een multiculturele samenleving als Nederland. De casus in de vorige paragraaf laat zien dat PVV-fractievoorzitter Machiel de Graaf eerwraak en de islam aan elkaar koppelt. Deze stelling draagt bij aan de discussie of eerwraak religie gebonden of cultuur gebonden is. Een brief geschreven aan de voorzitter van de tweede kamer op 3 januari 2013 bevestigt deze discussie (Teeven, F. 2013). In deze brief worden antwoorden gegeven op Kamervragen over de vermoedelijke eerwraak op een 16-jarig meisje. Deze Kamervragen zijn gesteld door Van Klaveren, Helder en Wilders, allen lid van de PVV. Vraag vier en vijf gaan over een mogelijk verband tussen eerwraak gepleegd in Nederland en de massa-immigratie uit voornamelijk islamitische landen en de vraag of de islam en vrijheid wel samengaan (Teeven, F. 2013). Berichten als deze doen lijken alsof eerwraak een religie gebonden fenomeen is en schetsen slechts één van de standpunten binnen het discours van '*islamofobie*'.

3.3 Duiding van eerwraak in Nederland

Vanuit de wetenschap is niet veel geschreven over eerwraak onder Turken in Nederland. Daarnaast valt op dat de literatuur die wel geschreven is over dit onderwerp voornamelijk gericht is op beleid. Nieuwe onderzoeken naar eerwraak worden voornamelijk uitgevoerd in opdracht van de overheid met als doel om beleid hierop te baseren. Ook wordt onderzoek naar eerwraak ingezet voor politieke doeleinden. Zo verdedigen politici hun standpunten omtrent eerwraak met behulp van de onderzoeksresultaten. Ondanks dat in mindere mate wetenschappelijk onderzoek naar eerwraak onder Turken in Nederland is gedaan, valt het op dat er een publieke discussie omtrent eerwraak aan de gang is. Om deze reden wordt in dit hoofdstuk vanuit antropologisch perspectief gekeken naar of eerwraak religie of cultuur gebonden is. Hierbij wordt niet de discussie over eerwraak geanalyseerd, maar de verschillende visies over waar eerwraak aan toegekend wordt.

Ayaan Hirsi Ali is een Nederlandse politica van Somalische afkomst die geen voorstander is van het islamitische geloof in de Nederlandse samenleving (Korteweg & Yurdakul 2009:225, 226). Hirsi Ali gaf een interview aan de Volkskrant waarbij zij sprak over eerwraak. Hierin stelde zij het volgende: *“Honour killing is a component of something bigger. It has to do with sexual morality within Islam, the desire to control women’s sexuality....A woman who does not abide by the rules is allowed to be expelled [from the community], hit, murdered”* (Korteweg & Yurdakul 2009:225). Volgens Korteweg en Yurdakul verbindt Hirsi Ali in deze uitspraak eerwraak aan de islam. Deze auteurs stellen dat Hirsi Ali eerwraak indiceert als de relatie tussen de islam en gender ongelijkheid die het voor orthodoxe moslims onmogelijk maakt om in de Nederlandse maatschappij te integreren (Korteweg & Yurdakul 2009:226).

Ook in het rapport *‘Geweld tegen vrouwen binnen de islam’* van de PVV, geschreven door Wilders (fractievoorzitter PVV) en Van Klaveren (Kamerlid PVV), wordt betoogd dat eerwraak wel gelegitimeerd is in en opgedragen wordt vanuit de islam. Daarbij is het belangrijk om weten dat de PVV het islamitische geloof verwerpt, omdat deze religie volgens hen *‘gewelddadig van aard is’* en *‘schadelijk voor mensen’*.¹⁰ Het rapport haalt verschillende verzen uit de Koran aan (Wilders & Van Klaveren 2013:5-8). Aan het einde van de opsomming worden deze verzen samengevat door Wilders en Van Klaveren. De verzen bevatten geen van allen termen als *‘eerwraak’* en *‘eengerelateerd geweld’*. Desondanks trekken Wilders en Van Klaveren de conclusie dat eerwraak en eengerelateerd geweld wel degelijk te maken hebben met de islam. Zij beargumenteren deze conclusie als volgt: *“Dit laatste is ook de kern van het probleem m.b.t. eengerelateerd geweld binnen de islam. Daar de man volgens de islamitische leer voogd is van de vrouw en dus (mede)verantwoordelijk is voor haar doen en laten, dienen haar ‘misstappen’ ook gecorrigeerd te worden door hem. Hij begaat immers eveneens een ‘misstap’. Haar onislamitische gedrag raakt hem als hoeder en voogd van bijvoorbeeld zijn vrouw of dochter”* (Wilders & Van Klaveren 2013:9). Vervolgens halen Wilders en Van Klaveren in dezelfde alinea de Zweedse hoogleraar Pernilla Ouis aan om hun stelling verder te onderbouwen. Ouis stelt: *“It can be concluded that the honour ideology and the religious and moral rulings (of Islam) do not protect teenage girls from sexual violence and abuse (...), but rather the opposite”* (Wilders & Van Klaveren 2013:9). Wat opvalt is dat deze quote niet letterlijk stelt dat eerwraak voorkomt vanuit het islamitische geloof, maar eerder dat de ideologie van het eerprincipe en de religieuze en morele regels van de islam de vrouw niet beschermen tegen seksueel geweld en misbruik. De islam wordt door Ouis in deze stelling gezien als noch de veroorzaker noch de oplosser

¹⁰ Partij Voor de Vrijheid www.pvv.nl, 20-05-2013, <http://www.pvv.nl/index.php/component/content/article/36-geert-wilders/6262-speech-van-geert-wilders-in-malmoe-27-10-2012.html>

van eengerelateerd geweld. Wilders en Van Klaveren vervolgen hun betoog over het samengaan van eerwraak en de Islam met de stelling dat eerwraak voornamelijk voorkomt binnen islamitische gemeenschappen (Wilders & Van Klaveren 2013:10,11). Zij refereren in dit rapport naar *'islam gerelateerd geweld'* in plaats van *'eengerelateerd geweld'* (Wilders & Van Klaveren 2013:11). Daarnaast heeft Wilders samen met Scarlet Pimpernel de film *'Fitna'* gepubliceerd.¹¹ Deze film versterkt de relatie tussen de islam en geweld. Wilders linkt in de film *'Fitna'* terrorisme en ander geweld aan de islam. Hierbij legt de film aan het einde de verantwoordelijkheid om het geweld te stoppen bij moslims.

Hoewel bovenstaande personen eerwraak als een religieuze traditie zien, zijn er ook mensen die dit ontcrachten. In een uitzending van EénVandaag stelt een Turkse imam in Deventer dat eerwraak niet bij de islam hoort. In zijn preek vertelt hij aan moslims dat eerwraak niet mag volgens de islam. Het is in de islam volgens de imam juist één van de grootste zonden om iemand het leven te ontnemen. Verzen in de Koran bevestigen dit ook volgens hem. Secil Arda vertegenwoordigt de belangen van eerwraakslachtoffers in Nederland en is tevens een eerwraakdeskundige. Ook zij stelt in deze uitzending dat eerwraak en de islam niets met elkaar te maken hebben. Volgens haar staat het geloof aan de ene kant en zit het gevoel van het redden van de eer aan de andere kant. Daarbij stelt zij dat eerwraak niet alleen verboden wordt door de islam, maar dat eerwraak ook niet mag volgens een Turkse traditie of een Turkse cultuur.¹²

Van Eck, turkologe en antropologe, promoveerde op een onderzoek naar eerwraak onder Nederlandse Turken. Zij schreef hier het boek *'Door bloed gezuiverd: eerwraak bij Turken in Nederland'* over dat voor het eerst gepubliceerd werd 2000. Ondanks dat haar onderzoek plaatsvond voor historische gebeurtenissen als de aanslag op 11 september in 2001 en de moord op Theo van Gogh in 2004, stelt zij tijdens een interview in de Volkskrant in 2001 dat het een misverstand is dat eerwraak voortkomt uit de islam.¹³ Volgens haar beroepen daders zich wel vaak op de islam als ze aan eerwraak hebben gedaan, maar volgens Van Eck doen zij dit enkel om deze daad voor zichzelf te rechtvaardigen. Van Eck stelt in dit interview dat eerwraak te maken heeft met een volkscultuur. In haar boek schrijft ze ook over dit onderwerp. Hierin stelt zij dat eerwraak voorkomt in het hele Mediterrane gebied onder zowel christelijke als islamitische gemeenschappen. Eerwraak wordt niet

¹¹ YouTube www.youtube.com, 07-05-2013, http://www.youtube.com/watch?v=kIKCgRlwQUA&oref=http%3A%2F%2Fwww.youtube.com%2Fwatch%3Fv%3DkIKCgRlwQUA&has_verified=1

¹² EenVandaag www.eenvandaag.nl, 05-05-2012, http://www.eenvandaag.nl/criminaliteit/32053/_eerwraak_hoort_niet_bij_islam_

¹³ Volkskrant.nl www.volkskrant.nl, 06-05-2013, <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2844/Archief/archief/article/detail/584807/2001/07/23/Misverstanden-over-eerwraak.dhtml>

exclusief gelinkt aan de islam. Volgens Van Eck zijn er wel veel mensen die denken dat de Koran eerwraak beschrijft. Van Eck beargumenteerd echter dat de Koran *Zina* (in haar boek vertaald als overspel, ontucht en onfatsoenlijkheid) beschrijft maar dat, dat iets anders is dan eerwraak. Volgens van Eck stelt de Koran: *“The fornicatress and the fornicator – scourge eachone of them a hundred stripes, and in the matter of God’s religion let no tenderness for them seize you if you believe in God and the Last Day; and let a party of the believers witness their chastisement”* (Van Eck 2003:37). Deze straf houdt volgens Van Eck geen daadwerkelijke moord in en wordt daarom door haar gezien als een minder erge straf dan eerwraak.

Ook Korteweg geeft aan dat eerwraak regelmatig gelinkt wordt aan de islam. Volgens haar zijn er geen verzen die in de Koran staan die soorten geweld als eerwraak rechtvaardigen (Korteweg 2012:43). Korteweg voegt daaraan toe dat diverse moslimorganisaties juist toenemend bezig zijn om religie in te zetten voor alternatieve ideeën van eer. Religieuze leiders introduceren daarbij nieuwe morele systemen die tegen geweld zijn (Korteweg 2012:43).

Tot slot stelt ook Abu-Lughod dat eerwraak gekenmerkt moet worden als een cultuur specifieke gedraging en dat het nog te vaak onterecht geassocieerd wordt met de islam (Abu-Lughod 2001:17,18). Volgens haar heeft dit twee oorzaken. Ten eerste wordt eerwraak in verhalen en rapporten geassocieerd met het Midden-Oosten, Zuid-Azië en/of immigranten groepen die van origine uit deze gebieden komen. In deze gebieden is de islam de hoofdgodsdiens. Ten tweede wordt in publicaties de islam tegelijkertijd genoemd met de term *‘honour crime’* (Abu-Lughod 2001:17,18). Werbner bevestigt de stigmatisering waarbij de islam gekoppeld wordt aan eerwraak. Volgens haar speelt de media hier een rol in (Werbner 2007:170). Het krantenartikel in hoofdstuk 3.1 is een voorbeeld van hoe de associatie van eerwraak en de islam via de media wordt verspreid. Dit soort publicaties geven niet de hele context van eerwraak, waardoor eerwraak in Nederland onder, onder andere, Turken nooit helemaal begrepen kan worden.

4. Conclusie

In dit onderzoek is het fenomeen eerwraak geanalyseerd vanuit een antropologisch perspectief. Hierbij is gekeken naar eerwraak in Turkije en naar eerwraak onder Turken in Nederland. Voor beide landen zijn de discussies en discoursen aangehaald die het meeste aan bod komen. Tezamen met relevante historische informatie schetst dit de gehele context van eerwraak van het desbetreffende land. Door eerwraak op deze manier te analyseren kan deze culturele traditie beter begrepen worden. Dit hoofdstuk trekt conclusies uit de empirische hoofdstukken en geeft een antwoord op de onderzoeksvraag: *'Hoe wordt eerwraak onder Turken, in Turkije en Nederland, geduid vanuit antropologisch perspectief?'*. Een antwoord op deze vraag is onder meer van belang voor beleidsmakers en hulp- en dienstverleners, aangezien op deze manier rekening wordt gehouden met de hele context van eerwraak. Ook kan het fenomeen eerwraak beter begrepen worden als men de hele context waarin dit plaatsvindt in acht neemt.

Meeto en Mirza definiëren eerwraak als volgt: *"Honour killings are extreme acts of violence perpetrated upon a woman when an honour code is believed to have been broken and perceived shame is brought upon the family"* (Meeto & Mirza 2007:187). Geconcludeerd kan worden dat de definitie van deze onderzoekers in vergelijking met andere definities gegeven voor eerwraak allesomvattend is. Zij houden namelijk rekening met alle aspecten van eerwraak zoals het extreme geweld dat plaatsvindt bij eerwraak, dat eerwraak wordt uitgevoerd als een vrouw zich niet gedraagt volgens bepaalde eercodes en dat het bij eerwraak gaat om het zuiveren van de familie-eer. In Turkije staan patriarchale tradities en ongelijke genderrollen centraal bij het duiden van eerwraak. In Nederland daarentegen staan religieuze en culturele tradities centraal als eerwraak wordt geanalyseerd. Dit blijkt uit onderstaande bronnen.

Turkije is een land dat wordt ingedeeld bij een schaamtecultuur. Creighton stelt dat samenlevingen met een schaamtecultuur harmonieus en groepsgeoriënteerd zijn (Creighton 1990:301). De familie-eer is een belangrijk onderdeel binnen deze cultuur. Als de eer beschaamd wordt dan vinden schamtestraffen plaats. Deze straffen houden in dat men sociaal wordt buitengesloten (Creighton 1990:294). Aangezien sociale relaties belangrijk zijn in deze cultuur, is men angstig voor deze straffen. Deze angst kan verklaren waarom eerwraak vandaag de dag nog steeds plaatsvindt in Turkije, ondanks dat dit fenomeen verboden is bij de Turkse wet. Daarnaast worden vier andere verklaringen gegeven waarom eerwraak anno 2013 in Turkije plaatsvindt. Allereerst is Turkije een patriarchale samenleving. Volgens Sev'er houdt een patriarchale samenleving in dat mannelijke dominantie is ingebed in alle sociale realiteiten en dat instituties er mee verweven zijn (Sev'er 2005:130). Dit zorgt er bijvoorbeeld voor dat bij rechtspraak over

eerwraak genderongelijkheid en patriarchale tradities een rol spelen. Eerwraak kan op deze manier ontsnappen aan het rechtssysteem. Ten tweede zijn onder andere volgens Koğacioğlu en Birdal achterdeuren in het rechtssysteem aanwezig waardoor eerwraak niet altijd door de Turkse wet bestraft wordt. Doordat straffen in de Turkse wet met elkaar conflicteren (Koğacioğlu 2004:123) en doordat de wet gebruik maakt van de term 'custom killings' (Birdal 2010:130, 131), wordt ervoor gezorgd dat eerwraak regelmatig door het rechtssysteem heen glipt. Een derde punt dat verklaart waarom eerwraak niet altijd bestraft wordt, is de positie van de vrouw (Birdal 2010:48,49; Sev'er & Yurdakul 2001:986). Omdat een vrouw niet dezelfde positie heeft als een man, worden vrouwen anders behandeld dan mannen. Dit resulteert in dat eerwraak niet altijd bestraft wordt. Daarbij beschermen vrouwen de eer van de familie, dat maakt dat zij in een positie zitten waarin zij zich 'kuis' behoren te gedragen (Van Eck 2000:13). Mochten zij zich niet 'kuis' gedragen, dan beschadigen zij de familie-eer. Tot slot speelt de angst voor sociale veranderingen een rol in waarom eerwraak anno 2013 plaatsvindt in Turkije. Volgens Sev'er en Yurdakul weegt de angst voor sociale veranderingen zwaarder dan de Turkse wetgeving. Hierdoor blijven Turken eerwraak uitvoeren (Sev'er & Yurdakul 2001:988). Uit bovenstaande bronnen kan geconcludeerd worden dat een patriarchale rolverdeling in Turkije een rol speelt in de uitvoering van eerwraak. Ongelijke genderrollen zijn in Turkije aan de orde van de dag en schemeren door in het fenomeen eerwraak. Daarnaast kan uit bovenstaande geconcludeerd worden dat (patriarchale) tradities zwaarder wegen dan de Turkse wetgeving en dat het gevoel van schaamte zwaarder weegt dan een gevoel van schuld. Toebedeelde ongelijke genderrollen zijn overal in de Turkse samenleving terug te vinden.

Nederland is een land dat wordt ingedeeld bij een schuldcultuur. Volgens Creighton zijn mensen binnen een schuldcultuur gericht op onafhankelijkheid en individualiteit. De eigen ontwikkeling en een gevoel van schuld spelen een grote rol binnen deze cultuur (Creighton 1990:301). Volgens Hiebert ligt in een schuldcultuur de nadruk op straffen en vergeven om de morele orde weer goed te krijgen (Hiebert 1985:213). Aangezien men in een schuldcultuur de vrijheid heeft om te doen wat hij of zij wilt, is het voor hen lastig te begrijpen dat de sociale cohesie bij een schaamtecultuur altijd centraal staat. Om deze reden kan geconcludeerd worden dat men binnen een schuldcultuur niet begrijpt dat de familie-eer een drijfveer voor moord kan zijn. Meeto en Mirza stellen dat als een schaamtecultuur zich manifesteert in een schuldcultuur, de leden zich vasthouden aan de identiteit die ze hadden in het land van herkomst. Dit betekent dat ondanks dat Turken in Nederland te maken krijgen met een andere culturele omgeving, de Turkse cultuur leidend blijft (Meetoo & Mirza 2007:191). Belangrijk daarbij is dat volgens Werbner eerste generatie Turken meer waarde hechten aan deze culturele normen en waarden dan derde generatie Turken (Werbner 2007:167).

Wat opvalt bij eerwraak onder Turken in Nederland is dat deze culturele traditie naar Nederland is gekomen door migraties. Eerwraak is een extern en nieuw fenomeen voor Nederland. De migratiecontext speelt een belangrijke rol in hoe men eerwraak analyseert. Verschillende historische gebeurtenissen zoals de moord op Theo van Gogh, zijn bepalend geweest voor de migratiecontext, waar 'islamofobie' deel van uitmaakt (Korteweg & Yurdakul 2009:218). Mediaberichten, de migratiecontext en kritische analyses van wetenschappers hebben ervoor gezorgd dat eerwraak op twee manieren in Nederland wordt geanalyseerd; vanuit religie, namelijk de islam, of vanuit cultuur.

Politici, zoals Ayaan Hirsi Ali en Geert Wilders, stellen dat eerwraak een onderdeel is van de Islam. Echter als gekeken wordt naar de argumentatie waarom volgens hen eerwraak en de islam samengaan, wordt geen harde data gegeven. Wilders stelt bijvoorbeeld dat eerwraak en de islam samengaan omdat de Koran hierover schrijft. Echter als met een kritisch oog naar de verzen in de Koran gekeken wordt valt op dat geen van de verzen gebruik maken van de term 'eengerelateerd geweld' of 'eerwraak' (Wilders & Van Klaveren 2013:5-8). Hieruit kan geconcludeerd worden dat de uitspraak van Wilders te maken heeft met eigen ideeën en ideologieën. Daarnaast zijn ook films gemaakt zoals *'Fitna'* die de islam koppelt aan geweld.¹⁴ Deze publicaties creëren een angst voor de islam wat in het publieke debat 'islamofobie' wordt genoemd. Via media, zoals kranten en films, worden de ideeën dat eerwraak voortkomt vanuit de islam verspreid. De verspreiding van deze associatie kan angst voor migranten creëren onder Nederlanders. Diverse antropologen en andere wetenschappers daarentegen, stellen dat eerwraak voortvloeit uit culturele tradities. Zo stelt van Eck dat het een misverstand is dat eerwraak voortkomt uit de islam. Volgens haar spreekt de Koran namelijk niet over eerwraak. Van Eck haalt een vers aan vanuit de Koran om haar stelling te beargumenteren. Deze vers gaat over een straf die opgelegd wordt als sprake is van 'zina', in haar boek vertaalt als overspel, ontucht en onfatsoenlijkheid. Echter deze straf gaat niet over het vermoorden van een persoon. Voor haar is dit het bewijs dat in de Koran niet geschreven is over eerwraak (Van Eck 2003:37). Ook Abu-Lughod bevestigt dat eerwraak een cultuur specifieke gedraging is (Abu-Lughod 2001:17,18). Desalniettemin, ook zij ziet dat eerwraak regelmatig ten onrechte aan de islam wordt gekoppeld. Volgens haar ligt de oorzaak hiervan bij associaties in verhalen en rapporten van eerwraak met het Midden-Oosten, Zuid-Azië en/of immigranten groepen die van origine uit deze gebieden komen. Hier is de islam namelijk de hoofdgodsdiens. Een andere verklaring die Abu-Lughod geeft voor deze associatie is dat eerwraak tegelijkertijd met de islam

¹⁴ YouTube [www.youtube.com](http://www.youtube.com/watch?v=kIKCgRlwQUA&oref=http%3A%2F%2Fwww.youtube.com%2Fwatch%3Fv%3DkIKCgRlwQUA&has_verified=1), 07-05-2013, http://www.youtube.com/watch?v=kIKCgRlwQUA&oref=http%3A%2F%2Fwww.youtube.com%2Fwatch%3Fv%3DkIKCgRlwQUA&has_verified=1

genoemd wordt in diverse publicaties (Abu-Lughod 2001:17,18). Werbner voegt hieraan toe dat de media deze associaties verspreid (Werbner 2007:170). Deze laatste punten zijn van toepassing op hoe politici, zoals Hirsi Ali en Wilders, in Nederland hun standpunt verdedigen dat eerwraak een traditie is die voortvloeit uit de islam.

Uit bovenstaande bronnen kan geconcludeerd worden dat eerwraak in Turkije en Nederland andere discussies en discoursen beslaat. Dit kan gevolgen hebben voor Turken in Nederland die aan eerwraak doen. Deze Turken leven tussen twee verschillende culturen als het gaat over eerwraak. Waar eerwraak in Turkije onderdeel is van een schaamtecultuur, is eerwraak in Nederland een nieuw fenomeen dat met de migratie van Turken is meegekomen (Korteweg & Yurdakul 2009:218). Daarnaast hebben Turken en Nederlanders beiden andere normen en waarden die bepalend zijn voor hoe eerwraak geaccepteerd wordt in de samenleving. In Turkije staat de familie-er centraal wat een sterke motivatie is voor het plegen van eerwraak, in tegenstelling tot autochtone Nederlanders die gericht zijn op het individu en deze culturele traditie daarom niet begrijpen. Beide landen vormen een andere context voor eerwraak. Turken die naar Nederland gemigreerd zijn komen op deze manier in een spagaat terecht. Deze spagaat komt ook naar voren in casus Lara. In dit voorbeeld wordt duidelijk dat zij voor de keuze staat of ze zich moet conformeren naar Turkse- of Nederlandse normen. Ondanks deze dilemma's moet rekening gehouden worden met dat culturen niet geheel verschillend zijn van elkaar. Dit kan geconcludeerd worden vanuit de kritieken die geleverd zijn op het werk van Benedict omtrent de indeling van schaamte- en schuldculturen; een cultuur is niet statisch en zwart-wit, maar kan verschillende niveaus van schaamte en schuld hebben (Creighton 1990:292).

Nu duidelijk is dat de context waarin eerwraak plaatsvindt in beide landen verschillend is, kan nog een conclusie getrokken worden. Personen die te maken krijgen met eerwraak moeten zich bewust zijn van deze verschillende contexten. Dit betekent dat mensen die beleid schrijven of werken in de hulp- en dienstverlening die te maken hebben met daders en slachtoffers van eerwraak, zich bewust moeten zijn van het spagaat waar een Turk zich in kan bevinden. Professionals, maar ook leken, moeten rekening houden met het perspectief van daders en slachtoffers van eerwraak in plaats van alleen het eigen perspectief. Als rekening gehouden wordt met alle facetten van eerwraak, dan kan dit fenomeen in haar geheel begrepen worden. Hierop volgend, kan 'goed' beleid en kunnen 'goede' werkplannen geschreven worden over hoe om te gaan met daders en slachtoffers van eerwraak.

Tot slot is het van belang om aandacht te schenken aan generalisaties omtrent eerwraak. Ondanks dat in dit onderzoek gesproken wordt over eerwraak in Turkije en over eerwraak onder

Turken in Nederland, betekent dit niet dat alle Turken aan eerwraak doen. Eerwraak is een culturele traditie die voorkomt in het hele mediterrane gebied, waaronder Turkije. Eerwraak is een culturele gedraging binnen een schaamtecultuur en heeft volgens wetenschappers niets te maken met de islam. Wel valt op dat eerwraak voorkomt in voornamelijk islamitische landen en dat met regelmaat gesproken wordt over moslims die aan eerwraak doen.

Gedurende dit onderzoek zijn een aantal punten naar boven gekomen die vragen oproepen. Deze punten verdienen meer onderzoek. Allereerst is het van belang dat meer wetenschappelijk onderzoek vanuit een cultureel antropologisch perspectief gedaan wordt naar eerwraak onder Turken in Nederland. In het onderzoek kwam naar voren dat nu voornamelijk onderzoek is gedaan naar eerwraak in opdracht van de overheid. Deze onderzoeken hebben meestal als doel om beleid op te baseren. Aangezien voornamelijk op deze manier onderzoek is gedaan naar eerwraak, is er weinig aandacht voor het begrijpen van eerwraak vanuit andere perspectieven. Op dit moment wordt eerwraak voornamelijk beschreven als een fenomeen dat anders is en niet-westers. Hierdoor wordt eerwraak an sich niet begrepen. Zolang eerwraak niet in haar geheel begrepen wordt, kan hier ook geen passend beleid voor worden geschreven. Daarnaast kunnen hulp- en dienstverleningsinstanties ook geen adequate werkplannen schrijven en handvatten aanreiken over hoe om te gaan met slachtoffers en daders van eerwraak. Meer antropologisch onderzoek zal beter inzicht geven in deze culturele gedraging.

Naast dat antropologisch onderzoek naar eerwraak belangrijk is om eerwraak in haar geheel te begrijpen zodat beter beleid en betere werkplannen geschreven kunnen worden, is antropologisch onderzoek ook van belang voor het publieke debat over eerwraak. Nieuw wetenschappelijk onderzoek kan een tegengeluid vormen tegen het populisme, zoals het creëren van islamofobie. Nieuwe inzichten kunnen de discussie verreiken. Niet alleen politici beargumenteren dan een stelling over eerwraak, maar ook antropologen. Het publieke debat wordt op deze manier vanuit meerdere kanten benaderd. Resultaten uit verder onderzoek naar eerwraak, gebaseerd op wetenschap, kunnen net als de ideeën van politici verspreid worden via de media in het publieke debat. Op deze manier ontstaat een gelijkwaardige discussie waarbij verschillende kanten worden toegelicht.

Daarnaast is onderzoek naar de hulpvraag van daders en slachtoffers van eerwraak zelf ook op zijn plek. Tijdens het onderzoek viel op dat voornamelijk (in Nederland) beleid geschreven is en werkplannen geschreven zijn over hoe om te gaan met daders en slachtoffers van eerwraak. Hierbij lijkt het erop dat plannen geschreven worden vanuit een Nederlandse visie waarbij rekening gehouden wordt met de migratiecontext. Wat de hulpvraag van de daders en slachtoffers van

eerwraak zelf is, komt niet aan bod. Niet alleen voor Nederland is de situatie nieuw, ook voor Turken in Nederland die aan eerwraak doen of hier slachtoffer van zijn is de situatie van een andere context nieuw. Met antropologisch onderzoek kan geanalyseerd worden hoe bijvoorbeeld in de hulp- en dienstverlening het beste volgens alle partijen omgegaan kan worden met eerwraak.

Literatuurlijst

- Abu-Lughod, L. (2011) 'Seductions of the "Honor Crime"' *A Journal of feminist cultural studies* 22-1: 18-63
- Adana, F., Arslantas, H., Errgin, F., Bicer, N., Kiransal, N. & Sahin, S. (2011) 'Views of Male University Students About Social Gender Roles; An Example From East of Turkey' *Journal of Family Violence* 2011-26: 519-526
- Arat, Y. (1998) 'Feminists, Islamists, and Political Change in Turkey' *Political Psychology* 19-1:117-131
- Bakker, H. (2005) *Eergerelateerd geweld in Nederland Een bronnenboek* Utrecht, TransAct
- Barnard, A. & Spencer, J. (2002) *Encyclopedia of social and cultural anthropology* Groot Brittannië, Routledge
- Birdal, N.B.K. (2010) *The interplay between the state and civil society: a case study of honor killings in Turkey* United States, ProQuest
- Creighton, M.R. (1990) 'Revisiting Shame and Guilt Cultures: A Forty-Year Pilgrimage' *Ethos* 18-3:279-30
- Crul, M. & Doornik, J. (2003) 'The Turkish and Moroccan Second Generation in the Netherlands: Divergent Trends between and Polarization within the Two Groups' *The Center for Migration Studies of New York, Inc.* 37:4-1039:1064
- Deringil, S. (2003) "'They Live in a State of Nomadism and Savagery": The Late Ottoman Empire and the Post-Colonial Debate' *Comparative Studies in Society and History* 24-2:311-342
- Deviantart www.bigemtosun.deviantart.com, 08-05-2013,
<http://bigemtosun.deviantart.com/art/Women-Honour-Crime-285086454>
- EenVandaag www.eenvandaag.nl, 05-05-2012,
http://www.eenvandaag.nl/criminaliteit/32053/_eerwraak_hoort_niet_bij_islam_
- Elsevier www.elsevier.nl, 06-05-2012, <http://www.elsevier.nl/Politiek/nieuws/2011/5/PVV-senator-Elke-dag-eerwraak-door-moslms-ELSEVIER298694W/>
- Erman, T. (1998) 'The Impact of Migration on Turkish Rural Women: Four emergent Patterns' *Gender and Society* 12-02:146-167
- Hiebert, P.G. (1985) *Anthropological Insights for Missionaries* Grand Rapids: Baker Book House

- likkaracan, P. & Women for Women's Human Rights (1998) 'Exploring the Context of Women's Sexuality in Eastern Turkey' *Reproductive Health Matters* 6-12:66-75
- Johannink, R. & Van Aalst, S. (2007) 'Multiprobleem Mannelijke slachtoffers van eerge relateerd geweld' *Maatwerk* 08:208-210
- Koğacioğlu, D. (2004) 'The Tradition Effect: Framing Honor Crimes in Turkey' *A Journal of Feminist Cultural Studies* 15-2:118-151'
- Korteweg, A. (2012) 'Understanding Honour Killing and Honour-Related Violence in the Immigration Context: Implications for the Legal Profession and Beyond' *Canadian Criminal Law Review* 16-2:33-58
- Korteweg, A. & Yurdakul, G. (2009) 'Islam, gender and immigrant integration: boundary drawing in discourses on honour killing in the Netherlands and Germany' *Ethnic and Racial Studies* 32-2: 218-238
- Landelijk Expertise Centrum Eer Gerelateerd Geweld www.leceergerelateerdgeweld.nl , 11.01-2013, http://leceergerelateerdgeweld.nl/files/Janssen_Sanberg-Inzicht-in-cijfers-2010.pdf
- Lobkowitz, N. (1991) 'Christianity and Culture' *The Review of Politics* 53-2:373-389
- Meetoo, V. & Mirza, H.S. (2007) 'There is nothing 'honourable' about honour killings: Gender violence and the limits of multiculturalism' *Elsevier* 2007-30: 187-200
- Morris, H. (1988) 'The Decline of Guilt' *Ethics* 99-1:62-76
- Partij Voor de Vrijheid www.pvv.nl, 20-05-2013, <http://www.pvv.nl/index.php/component/content/article/36-geert-wilders/6262-speech-van-geert-wilders-in-malmoe-27-10-2012.html>
- Republic of Turkey Ministry of Justice www.justice.gov.tr, 04-05-2013, <http://www.justice.gov.tr/basiclaws/basiclaws.html>
- Rijksoverheid www.rijksoverheid.nl, 26-04-2012, <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/eerge relateerd-geweld/vraag-en-antwoord/wat-zijn-eerwraak-en-en-eerge relateerd-geweld.html>
- Rustow, D.A. (1968) 'Atatürk as Founder of a State' *Daedalus* 97-3:793-828
- Sev'er, A. (2005) 'In the Name of Fathers: Honour Killings and Some Examples from South-eastern Turkey' *Atlantis Women's Studies* 30:1-129:145

Sev'er, A. & Yurdakul, G. (2001) 'Culture of Honor, Culture of Change a Feminist Analysis of Honor Killings in Rural Turkey' *Violence Against Women* 7:9-964:998

Teeven, F. (2013) 'Betreft: beantwoording kamervragen over de vermoedelijke eerwraak op een 16-

jarig meisje' Kenmerk: 2013-0000050490 gevonden op:

http://www.google.nl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCsQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.rijksoverheid.nl%2Fbestanden%2Fdocumenten-en-publicaties%2Fkamerstukken%2F2013%2F02%2F08%2Fantwoorden-kamervragen-over-de-vermoedelijke-eerwraak-op-een-16-jarig-meisje%2F1p-v-j-0000002575.pdf&ei=fYKbUaSEPaIL4ASx7IGoBQ&usg=AFQjCNFuKuP3qlRwSbiheko0z_QbvBhKrg&sig2=Lbf6D19kfiSMa314EimQ_g&bvm=bv.46751780,d.bGE

Tracy, J.L & Robins, R.W. & Tangney, J.P. (2007) *The self conscious emotions theory and research* New York, The Guilford Press

van Dale www.vandale.nl, 26-04-2013,

<http://www.vandale.nl/opzoeken?pattern=eerwraak&lang=nn>

van Eck, C.C. (2000) *Door bloed gezuiverd: eerwraak bij Turken in Nederland* Amsterdam, Amsterdam, UVA DarE.

van Eck, C.C. (2003) *Purified by Blood Honour Killings amongst Turks in the Netherlands*, Amsterdam, University Press

Vennix, P. & Vanwesenbeeck, I. (2005) *Seksualiteit en relaties van Turkse en Marokkaanse Nederlanders* Delft, uitgeverij Eburon

Volkskrant.nl www.volkskrant.nl, 03-04-2013,

<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/3184/opinie/article/detail/3412672/2013/03/21/Erdogan-toont-langzamerhand-zijn-ware-gezicht.dhtml>

Volkskrant.nl www.volkskrant.nl, 06-05-2013,

<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2844/Archief/archief/article/detail/584807/2001/07/23/Misverstan-den-over-eerwraak.dhtml>

Werbner, P. (2007) 'Veiled Interventions in Pure Space Honour, Shame and Embodied Struggles among Muslims in Britain and France' *Theory, Culture & Society* 24-2: 161-186

Wikan, U. (1984) 'Shame and Honour: A Contestable Pair' *Man* 19-4:635-652

Wilders, G. & Van Klaveren, J. J. (2013) *Geweld tegen vrouwen binnen de islam* Den Haag

YouTube www.youtube.com, 07-05-2013, <http://www.youtube.com/watch?v=6rS8FJyX3gs>

YouTube www.youtube.com, 07-05-2013,

http://www.youtube.com/watch?v=kIKCgRlwQUA&oref=http%3A%2F%2Fwww.youtube.com%2Fwatch%3Fv%3DkIKCgRlwQUA&has_verified=1

Yurdakul, G. & Korteweg, A.C. (2012) 'State Responsibility and Collective Civic Participation: Honour Killing Debates in Germany and the Netherlands' *Copenhagen University Islam Lecture Series*